

AZ IPARI TERMELÉS HATÁSA A HANGONY-VÖLGYI EMBERRE

Jelenkor – történeti és néprajzi változásvizsgálat a hetvenes évek első felében Ózd környékén

DÖMÖTÖR ÁKOS

Az ózdi gyár már a századforduló előtt jelentős tényezőnek számított a környéki lakosság paraszti kultúrájának átalakításában. Az 1850-es évek elején az itt dolgozó gyári munkások 35%-a járt be a vasgyárba Ózd környékéről.¹ Bár ezek a proletárok egytől egyig a közeli településekről származtak, többnyire Várkonyból és Csepányból, ez az adat mégis azt mutatja, hogy a bejárás mint életforma messze nyúló történeti gyökerekkel rendelkezik. A bejárás ezen a területen a munkássá válás folyamatának előkészítője és eszköze is volt egyben. Jelentősége sokkal nagyobb, mint amit ennek tulajdonítunk, hiszen ez a társadalmi jelenség meghatározott tapasztalati alapon általánosan érvényes következtetések megállapításához vezethet.²

A statisztikai adatok áttekintése szerint az ózdi vasgyár fokozatosan, és egyre gyorsuló ütemben vette igénybe a vidék településeiről az ipari felhasználásra kínáló munkaeerőt, és egyre távolabbi községek lakóit szippantotta magához.³

A századforduló évében 28 településről 1970 munkás járt be az ózdi vasgyárba a vidék községeiből. Ez a létszám az akkori összes dolgozónak 44,4%-át jelentette.⁴

1900-ban tehát a bejárók megoszlása a következő volt: 5 km-es körzetből 1766 fő, 5–12 km-es körzetből 158 fő és 12–20 km-es körzetből 46 fő járt be dolgozni. A közlekedés fejletlensége, a rossz útviszonyok befolyásolták, hogy az ózdi vasgyár munkaerő-felszívó hatása viszonylag szűk földrajzi környezetre korlátozódott. Nagy mennyiségű munkaerő fecserlődött el a fennálló állapot miatt: a bejáróknak csupán 18%-a utazhatott vonattal 1900-ban, fennmaradó 82%-uk gyalog jutott munkahelyére.

Egészen más a kép több mint hetven év után. Az Ózdi Kohászati Üzemek összes dolgozójának létszáma 1975-ben 13 750 főre emelkedett.⁵ Ezen belül a községekből bejárók száma 4650 főre rúgott. A gyár 55 községből vonta magához a dolgozókat. Érdeemes szemügyre vennünk a bejáró munkások megoszlását: 5 km-es körzetből 10 057 fő, 5–12 km-es körzetből 2177 fő, 12–20 km-es körzetből 831 fő, 20–30 km-es körzetből 499 fő, végül 30 km-es körzeten kívül 186 fő járt be dolgozni 1975-ben. A bejárók 14%-a vonattal, 80%-a autóbusszal és 6%-e egyéb járművel utazott munkahelyére.⁶

Összehasonlítva a statisztikai adatokat, meghatározhatók a bejárók életében lejátszódtató változások. A századforduló óta az ózdi vasgyár átalakította a vidék lakosságá-

1 *Lehoczky Alfréd*: Az ózdi gyár létrejötte (1845–1852). Miskolc, 1965. 34.; *Kóródi József*: A borsodi iparvidék. Bp., 1959. 22.; *Varga Gábor* (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára. Miskolc, 1970. 62.; *Dobi Sándor*: Fejezetek Ózd történetéből. Ózd, 1975. 9., 18.

2 *Tóth Árpád*: Az ózdi körzet bejáró munkásai. Borsodi Szemle 3. 1976. 45.

3 *Kovács Károly*: A bejáró dolgozók helyzete és szerepe az Ózdi Kohászati Üzemekben. Ózdi Acél II (1976.) évf. 25.

4 *Birta István*: Adalékok az ózdi vasgyár munkásviszonyai történetéhez. Történelmi Évkönyv II. köt. Miskolc, 1968. 255.

5 *Kóródi József* i. m. 86.

6 *Kovács Károly* i. m. 25–27.

nak arculatát.⁷ A hetvenes években a gyalogos bejárás ismeretlen fogalommá vált. Javultak a munkaerő-áru eladásának feltételei a dolgozók számára. A vasgyár az urbanizáció motorjaként teljesen átformálta a települések szerkezetét, és egyes falvak Ózdba olvadtak. Ezeknek lakói Ózd város lakosságát növelték. Módosult tehát a bejárás fogalma, mert a városhoz csatolt területek lakói már nem számítottak bejáró dolgozóknak.⁸

Az idők folyamán megváltoztak a bejárás övezetei Ózd körül. Minél közelebb feködt a gyárhoz a körzet, annál inkább kiszélesedett az ipari munkavállalás a lakosság körében. Egyre újabb távoli életmódövezetek alakultak ki a közlekedés és a gyári termelés fejlődésével. A távoli területek bejáróinak életmódjában később és gyorsabban játszódtak le a helyi kultúra átalakulását jelentő változások, mint az Ózdhoz közelebb eső településeken.⁹ Az életmódváltozások fázisainak és szféráinak eltolódása jellemzi a Hangony völgyének négy községét.

A bejárás hatására megváltozott a helyi munkásság összetétele. A fokozatos megtelepedés során Ózd különböző etnikai hagyományok gyűjtőmedencéje lett, amelyben a városi munkásság magába olvasztotta és helyi módon szabványosította a táji kultúra etnikai elemeit.¹⁰

A Hangony völgyének népe az Ózd-vidék iparosodásának tengerében szintén megteremtette bejáró munkásait. A paraszti telkek elaprózódása folytán rohamosan nőtt a mezőgazdaságban a nincstelenek, a zsellérek száma. A századforduló idején a Hangony-völgy gyengén ugyan, de az ózdi vasgyár vonzáskörébe tartozott. Három község kapcsolódott ekkor a vasgyár 5–12 km-es vonzáskörzetéhez: Alsóhangonyból 10 fő, Felsőhangonyból 6 fő, Szentsimonból 17 fő vállalt Ózdon gyári munkát. Az akkori bejáró munkástársadalomnak az alsóhangonyiak 3,2%-át, a felsőhangonyiak 2,4%-át és a szentsimoniak 4,1%-át alkották.¹¹

Sajnos, nem ismerjük név szerint a bejárás úttörőit a korai időszakból, a Hangony völgyéből.¹² Adatközlőink nem emlékeztek rájuk. Emlékezetükben a részesmunkát végző, elaggott, rongyos öltözékben botorkáló napszámosok alakjai rögződtek. Ennek az oka az volt, hogy az ipari termelésben részt vevők többnyire időszakos munkások voltak. A vasgyár hierarchikus rendszerében ez a beosztás alacsony lépcsőfokot jelentett. A gyárvezetőség nem szívesen alkalmazta volna őket állandó munkára, a szakképzettség híjával levőket, akik fél lábbal a mezőgazdasági termelés feudális hagyományokat őrző világában éltek.

A falu módosabb parasztsága kezdetben lenézően tekintett a bejáró dolgozókra. Előttük az ózdi munkavállalás, az ipari bérmunka a falu nincstelenjeinek teljes megsemmisülését jelentette. Gondolkodásuk beleragadt a község zárt viszonyrendszerébe. Az ezen kívül játszódnó változások feldolgozására képtelenek bizonyultak. De a bejáró munkások sem voltak tudatában a lejátszódnó társadalmi változások jelentőségének. A társadalmi lét perifériáin élő zsellérség kiutat keresett a megélhetéshez, és közben a gyári termelés hatására, a munkaerő-áru ipari szabványként való eladásának kiszélesedésével lassan létrejött a munkásság a Hangony völgyében.

A „kolonizált” szakmunkásság bizalmatlanul és ellenszenvvel fogadta a környező falvakból érkezőket. Kiélesedett a konkurenciaharc a megtelepült szakmunkások és a

7 *Pusztay Béla*: A megye lakosságának az életkörülményei. Borsodi Szemle 1. 1977. 6.

8 *Tiba Imre*: A bejáró életmód hatása a szabadidő felhasználására. Borsodi Szemle 3. 1976. 35–36.

9 *Nemcsik Pál*: Az Ózd-vidéki munkásság dalai. Bp. 1975. 7.

10 *Eperjessy Kálmán*: Városaink múltja és jelene. Bp. 1971. 253.

11 *Birta István* i. m. 255.

12 *Bárczy Zoltán*: Fejezetek a Borsodnádasi Lemezgyár történetéből. Borsodnádasi, 1960. 79–84.

községekből beáramló, proletarizálódó mezőgazdasági nincstelenség között. A bejárás óriási jelentőségét a két világháború közti korszak éles szemű szociográfusa, *Szabó Zoltán* emelte ki egyik művében, a *Cifra nyomorúságban*. Így írt a vidék népéről: „Nem bomlik, hanem – bizonyos mértékig – átalakul a szegényparasztság ott, ahol bányák és ipartelepek vannak a közelben. Itt a paraszt életforma helyébe, legalábbis a bányába járó parasztság egy részénél lassan a munkás életformája lép. E tájak népének egy részénél érezhető, hogy itt a parasztleletnek inkább átalakulása, mint bomlása folyik. Ez az átalakulás különösen a többi vidékekhez viszonyítva egészségesebb...”¹³

Az ózdi vasgyár ipari termelése a két világháború közti korszakban főleg a táj képét alakította át, de a helyi társadalmak megmaradtak zártságukban. A bejáró munkások egy időre el is szakadtak falusi környezetüktől, hiszen kénytelenek voltak magukat meghúzni az ózdi kvártélyon. Időleges lakótársaságuk világában éltek, és nem szolgáltathattak városi erjesztőül otthon, a községben.

A Hangony-völgyi községek lakossága a századfordulótól a hatvanas évek derekáig töretlenül növekedett. 1900-tól 1965-ig Domaháza népessége 881 főről 1215 főre, Kissikátoré 289 főről 501 főre, Hangonyé 1451 főről 1984 főre, Szentsimoné pedig 929 főről 1206 főre emelkedett.¹⁴

A nagymérvű népességgyarapodás mint a barkó etnikai csoport helyi társadalmának mennyiségi változása jelentős feszültséget teremtett a táj amúgy is korszerűtlen mezőgazdaságában. A lakosság számának növekedése ütemében különbözött egymástól. Az Ózdtól távolabbi községekben a lakosság gyarapodása inkább mutatott fejlődő tendenciát, mint a közeli településeken.¹⁵

A községek népességgyarapodásának üteme és a munkaerőáru felhasználása Ózdon egyáltalán nem volt összhangban egészen 1945-ig. Számos visszaemlékezés szól arról, hogy milyen nehéz volt bejutni az ózdi vasgyárba. Székely Barnabás 75 éves hangonyi nyugdíjas a következőképpen emlékezett vissza arra az időre, amikor 1928-ban gyári munkára jelentkezett: „...bementem a gyárba. Bementem vagy tízszer, hát bizony engem csak kivittek a kapuba. Egyszer szóltam a főmérnöknek, tessék most már fölvenni.

– Menjen ki a kapun, már tízedszer van itt! – mondta emelt hangon a főmérnök.

– Még tízszer is eljövök, ha föl nem vesz – válaszoltam elkeseredetten neki. Akkor a főmérnök szólt az egyik kőművesmesternek. Úgy fenéken billentett, hogy kirepültem a gyárkapun keresztül.

– Eridj, ahova akarsz!

Hát itt nem vettek föl.”

A Rima vezérigazgatóságának tőkés vezetői sokoldalúan ellenőrizték a munkavállalókat. Az egyház szoros kapcsolatban állt a vasgyár igazgatójával. Kiss István 40 éves géplakatos apjától hallotta, hogy „a gyárba csak azt vették föl, akit a pap javasolt. Húsvétkor minden munkásnak gyónni kellett. A gyárnál minden dolgozó kapott egy papírt. Ezt le kellett adni a gyóntatópapnál. Aki nem adta le a lapot, nem vették vissza a gyárba, vagy büntetést kapott.” Talán ezért mondják közmondásként a völgy lakói: „Kinek Krisztus a barátja, nem kárhozik el, vagy könnyen üdvözüül.”

A szegény néppel rokonszenvező katolikus papok egyike-másika vállalta a gyárvezetőség felé a munkaközvetítést. Az emberbaráti segítségéről szólt Varga István Kap-

13 *Szabó Zoltán*: *Cifra nyomorúság*. Bp. é. n. 45–46., 123.

14 *Varga Gáborné* i. m. 136., 220., 318., 555.

15 *Kóródi József* i. m. 230.

csi 65 éves nyugdíjas, egykori bejáró dolgozó Szentsimonban, a Szurdok-tetőn meghúzó hűtőházában: „Apám az első világháborúban meghalt. Azon voltam, hogy minél előbb bekerüljek a gyárba. Segíteni akartam anyámnak. Anyám a harmincas években 5 pengőt kapott havonta. Öcsémel kimentünk a legelőre, és úgy legeltünk, mint a marhák. Úgy kerültem be a gyárba, hogy elmondtam a sorsomat. Az egyik pap megsajnálta. Horváth Dénes paptanár volt, és Szentsimonba került kiségitő papnak. Horváth Dénes beszélt az ózdi apáttal, aki beajánlotta engem a gyár igazgatóságánál. Ennek köszönhettem, hogy bekerültem a gyárba. 1928-ban felvettek ajtóhúzóknak.”

Az ózdi munkavállalás sikeréhez a zsellérek még egy-egy jobb lelkű nagygazda kapcsolatait is felhasználták. Kőszegi János bejáró dolgozó Hangonyban erre mutatott rá 1976 novemberében: „Hogy is volt az a munkafőlvétel a múltba? Elbeszélte a komám az apja, hogy leszerelt a katonaságtól, és meg akart nőszülni. Bement a Pengő tulajdonosához. Mondta neki, hogy: Gyula bácsi! Be akarok jutni az ózdi gyárba, mer pénz kellene, oszt meg akarok nőszülni. Mondta neki a Pengő tulajdonosa, hogy menj el egy jó gazdaemberhez, Horváth Sura Józsi bácsihoz. Neki van egy mérnök ismerőse a gyárban. Másnap reggel kocsival bementek az ózdi gyárba. Béla komám hajtotta a kocsit. Megálltak a Hosszú soron. Sorompó volt. Az úri negyedbe nem lehetett behajtani. Amíg a komám vigyázott a kocsira, a Józsi bácsi meg a Gyula bácsi bementek egy irodába a mérnök úrho. Délfele visszajöttek. Mondták neki: – No, Béla, el van intézve. Holnap délbe menj a kohósi kapuba, majd szólítanak.

Másnap a kohósi kapuba vót ott 600 ember. Vártak felvételre. Megjelent ott a mérnök úr. Szólitotta a Béla komámat meg egy másik hangonyi embert.

– Kanta Béla és Szilágyi András. Győjjenek be! Többiek mehetnek haza!

Így vették fel a komámat az ózdi vasgyárba. Ott dolgozott hosszú-hosszú évekig az elegytéren.”

A gyári munkásfelvétel 1945 előtt gyakran a manipuláció egyik eszköze volt választás idején. Az egyik nyugdíjas kohász elmondása szerint az ózdi vasgyárba őt először 1939-ben vették fel. Akkor éppen képviselőválasztás volt, és „kedvet akartak csinálni a szegény munkásoknak”. A becsapás akkor derült ki teljesen, amikor három hónap múlva elbocsátották a nemrég felvetteket. Ugyanúgy képviselőválasztásnak köszönhetette bejutását Holló József kissikátori lakos, aki a harmincas évek végén mint vasgyárvezető dolgozott a finomhengerműben.

A vidéki munkásság elhelyezkedése az ózdi vasgyárban ilyen siralmas képet festett. Az 1945 előtti létbizonytalanság kifejezője az alábbi rímelő szólás, amelyet szentsimoni öregektől hallottam: „Fehér vászontarisznya, be a gyárba meg vissza.”

A gyárfelvételekre való visszaemlékezések változatai azt mutatják, hogy 1945 előtt a Hangony-völgyieket a kiszolgáltatottság jellemezte. A gyári felvételek esetei a visszaemlékezések alapján arról tanúskodnak, hogy a munkaerő eladásának feltételei és körülményei lényegesen csak 1945 után változtak meg. A faluközösségek rokonsági szálakkal átszőtt keretei mindig szerepet játszottak a munkavállalás eseteiben. Mivel a bejárás sajátos kilépést jelentett a község hagyományos kereteiből, a nagyipari termelésben való részvétel az etnikai csoport részének városi kiterjedését hozta magával. Az ipari bérmunka kiszélesedése megteremtette a termelés szabványát, és az otthoni részesmunka feudális formáinak a keveredésével megváltozott a munkaerő jellege.

Új viszonyrendszer alakult ki a bejáró munkások tudatában. A szülőföldet jelentő községet már *nem önmagában* szemlélték, hanem Ózdhoz fűződő viszonyában. A szemléletben megnyilvánuló „kettősség” jelenleg is áthatja a Hangony völgyéből bejáró kohászati dolgozók gondolkodását. Az élet különböző területein mutatkozó jelenségek

sajátos zárt rendszert mutatnak. A városi környezettel való találkozásuk esetén „le kell fordítani” a fogalmakat, amely sok esetben nem sikerül, vagy csak magyarázattal lehetséges.

A természeti környezettel való kapcsolat változatait mutatta a földrajzi nevek élete. Az eltérő korosztályokhoz tartozás és a gyárvároshoz fűződő viszony jellege meghatározta a dűlőnevek és falurész-elnevezések halványodását vagy eleveenségét a község lakóinak tudatában.

Domaházán pl. Elek Szószóló Ferenc 33 éves segédmunkás, aki szabad idejében kedvvel segített tsz-ben dolgozó édesanyjának, pontosan elsorolta és megmutatta nekem a község határában fekvő völgyeket (*Sózó, Eperestő völgye, Néhág, Nagy-völgy, Répás, Kékasztó, Kovács ortványa, Togonya, Cé-lápa, Szekeres-bék, Szegedje, Körte völgye, Diák völgye, Gyipa, Tamás völgye, Hársas völgye, Kereszt alja, Fénkő alja, Utas, Felső-völgy, Szedres-lápa, Gabola-bék, Hollófészek* stb.), a hegyeket (*Bék, Hintós, Csurgó, Hosszú-föld, Mihá homloka, Marcó hegyesse*), az erdőket, szántóföldeket, legelőket (*Széles simolya, Szoros, Málnás, Málnás-tető, Keselyűs-bék, Vásárút, Nagy-részelés, Kis-részelés, Medvés-ódal, Fűzhatár, Örvényes vereje*). Ezenkívül Szószóló Ferenc megmutatta, hol feküdtek apjának földjei a termelőszövetkezet megalakítása előtt. A 30 éves korosztályhoz tartozó bejáró munkásnak a tudatában Domaházán élénken éltek földrajzi környezetének legapróbb részletei is. Ózdhoz kevésbé fűzték érzelmi szálak, mivel gyári bekapcsolódása meglehetősen újkeletű volt. Bár apja is az ÓKÜ-nél dolgozott, de ez nem bizonyult meghatározó tényezőnek: a tsz megalakulása (1961) óta kezdte a bejárást.¹⁶

Egy 15 éves domaházai ipari tanuló kérdésekre felsorolt jó néhány földrajzi nevet. Felsorolása arra engedett következtetni, összehasonlítva a Hangony-völgy többi községével a fiatalság földrajzinév-ismereteire vonatkozóan, hogy *az ózdi bejárás fokozódása, az ipari munka megerősödése, a jelentős életmódváltás következtében a munkásság kapcsolata hagyományos természeti környezetével meglazult, illetőleg lényegesen átalakult.*¹⁷ A falusi földrajzinév-rendszer „városi módon” kelt életre a bejáró munkások tudatában.

Ugyanilyen változásokat figyeltem meg a völgy Ózdhoz közelebb eső településein.¹⁸

Kissikátorban Medve Laci Tibor 40 éves szakmunkás 89 földrajzi nevet mondott el sorra véve. Belőlük csak néhányat közlök a földrajzi összefüggés ismeretének bizonyítására: *Pípis* (hegy), *Tamás-völgy* (lápa), *Kakucsány* (lápa), *Iraszló* (hegytető), *Harangláb* (hegytető), *Cinegés* (hegytető), *Cinegési-tanya*, *Havas-tető*, *Ódalút*, *Teknős-lápa*, *Szőlő-lápa*, *Rengett-völgy*.

Maruzsi Barnáné tanítónő kérésemre tanítványjaival gyűjtőmunkába kezdett. Az eredmények azt mutatták, hogy a 9–10 éves gyermekek általában csupán 15–25 földrajzi nevet ismernek. Igaz, hogy egy szorgalmas tanuló nagyszülei segítségével több mint 80 földrajzi nevet írt föl feltűnő kivételként. A hegy-, völgy- és tanyanevekhez fűzött értelmezések azt mutatták, hogy az eredeti történeti események régen feledésbe merülhettek. A kissikátori gyermekek feltűnő tudatlansága a földrajzi nevek ismeretében

16 Vö. Gemeinde Domaháza in Ungarn, Ofen, Pesther Distrikt 1855. I–II. térkép. OLS-78. 74. téka. (Magyar Országos Levéltár). Domaháza kisközség Borsod vármegyében. 1890. OLS-78. 74. téka. Kataszteri térképek.

17 *Lőrincze Lajos*: Földrajzi neveink élete. Bp. 1947. 23–24.

18 Dorf Sikátor in Ungarn, Kaschauer Distrikt 1854. OLS-91., továbbá: Bm T94., Bm T129/1,2., U375., U558–559.

azt mutatta, hogy megbomlott a régi családi hagyományátadás, és ez is hozzájárult a természeti környezettől való távolodáshoz a bejáró munkások helyi társadalmában.

Hangonyban az idősebb korosztályhoz tartozó id. Endrész Gyula kapásból a következő földrajzi neveket sorolta el: *Barát völgye, Csipcsi* (hegy), *Lam vereje* (völgy), *Rengett lábja, Mihászó völgye, Biríny, Kis-Biríny, Nagy-Biríny, Egres völgye, Lacó padja, Ír völgye, Simon asza* (völgy), *Malom-völgy, Hajág völgye, Dobra, Dobra-tető, Dobra-óval, Tartoloca, Golotka* (erdőrész), *Üsnök, Szénégető, Pityergő* (kút), *Mocsolyás, Sósálja, Petre* (völgy), *Büdös-kút, Tetyves gödre, Pogányvár*.¹⁹

A népi magyarázat és a tudatos történeti ismeretterjesztés hatása keveredett abban, amit Endrész Gyula és családtagjai elmondtak az egyik-másik földrajzi elnevezés eredetéről. A *Barát völgyében* kolostor volt régen. A *Csipcsi-hegy* körül elterülő területnek egykor Csipcsi Péter volt a gazdája. A *Lam verejét* Lam Pál birtokolta hajdan. A *Rengett lábában* „borzasztóan nagy láb erdő” magaslott. *Lacó padját* egy földbirtokosról nevezték el. A *Malom-völgy* a benne lévő kis malomról kapta nevét. A *Baglyas* erdő részben sok bagoly húzta meg magát. A Birínynél húzódo erdő rész mellett, a *Szénégető*nél égették pár évtizede a szenet. A *Dobra* nevű dűlőhöz pedig egy népetimológiát tartalmazó betyártörténet kapcsolódott: állítólag Vidróczki betyárnak ott volt a tanyája. Az gondolták, hogy elfogják, *dobra kerül* a birtok. Más magyarázat szerint egy *Dobra* nevű birtokos vette meg ezt a földet.

Megfigyeléseim szerint a 20–30 évesek korosztálya távolról sem ismerte ennyire környezetének földrajzinév-anyagát. A Hangonyba más vidékekről betelepült kohászati dolgozók ismeretlenül tekintettek erre a mikroszkopikus részletességgel rögzített világra, amelyben részben a helyi történelem is megmaradt bonyolult községi értelmezésben. Legfeljebb a gyárhoz vezető út és esetleg környékének egy-egy részlete mint a szerves kultúra töredéke maradt meg bennük, mert szemléletük ökonomikus látásmódról tanuskodott. A gyári munkahelyre összpontosult figyelmük. Termelésük és anyagi javaik elosztásának helye áttevődött Ózdra. Lakóhelyük a község volt, amely előbb-utóbb a városba látszott olvadni.

Érdekes különben a hangonyiak földrajzinév-ismeretének tanulsága. Az alsóhangonyiak inkább Alsóhangony, a felsőhangonyiak pedig inkább Felsőhangony környezetét ismerték. Bár a két község 1939-ben Hangony néven egyesült,²⁰ és lakóik keveredtek egymással, mégis tudatukban és magatartásformáikban számos régebbi, egymástól elkülönítő vonást megőriztek.

Szentsimonban a belső terület 60–70 éves lakói közel 40 völgy, rét, út és szántó nevét tudták. Ezenkívül a község belterületén 38 „udvar”-t soroltak fel, amely az egykori tulajdonos családfő nevét viselte. Hangonytól Ózd felé haladva, az első a *Zsófi-udvar*, az utolsó a *Kovács Pál-udvar* volt. Jellemző az ÓKÜ vonzásának erejére, hogy a 38 udvar közül jelenleg 30-ból jártak be oda dolgozni. A városiasodás gyorsulásának eredményeképpen a községben új életmódövezetek keletkeztek. Ezeknek lakóit a betelepültek kevéssé ismerték. Az új lakótelepek munkásnépe előtt viszont a község belterületének földrajzinév-együttese jobbra ismeretlennek tűnt.

Hasonló kettősséget mutatott a bejáró munkások névhasználata is. Előfordult, hogy a kohászati dolgozót teljesen más néven ismerték otthon, községében vagy a többi Hangony-völgyi településen, mint az ÓKÜ-ben. Pl. *Kocsik Bélát* Kissikátorban mindenki *Tóth Janinak* szólította. Tehát nemcsak a ragadványnevet (Tóth) használták otthon,

19 *Ila Bálint*: Gömör megye II. köt. Bp. 1942. 37–39., 284–287.

20 *Ila Bálint*: Gömör megye I. köt. Bp. 1976. 465.

hanem a községben a lakosság az egyházi anyakönyvben feltüntetett személynévét ismerte el. Vagy a fiatal kissikátori párttitkárt, *Elek Józsefet* az idősebbek csak *Barnusnak* nevezték. (Barnus ugyanis a Barna beceneve, és a községben ezt a személynévét fogadták el és használták). Ugyanezzel a jelenséggel találkoztam Hangonyban is. Ott pl. *Csank Bálint* üzemi csoportvezetőt mindenki *Csank Árpád* néven ismerte. A személynévek használatának kettőssége számtalan zavart okozott eddig gyári kimutatásokban, mert a dolgozók községi viszonyrendszere a munkahelyen lépten-nyomon belekeveredett a munkásközösségek új életébe.²¹

A ragadványnevek rendszere számos egyezést és különbséget mutatott a Hangony-völgyi településeken. Domaházán a három tősgyökeres nemzetség, az *Elek*, *Holló* és *Kisbenedek* család tagjai mint bejáró dolgozók megkülönböztetés céljából ragadványneveket kaptak. Az *Elek* család bejáró tagjai között *Angyal*, *Csank*, *Csikus*, *Ember*, *Simon*, *Sós*, *Szószóló*, *Zimányi*, a *Hollók* közül *Daróci*, *Dindó*, *Kande*, *Kiszi*, *Vámos*, *Vaskó*, *Villáros*, a *Kisbenedek* családból *Bódi*, *György*, *Hamir*, *Kabe*, *Kisandrás*, *Kispest*a ragadványnevekkel találkoztam.

Megszólításban a ragadványneveket, vagy ahogy a községben mondták: a „tapadék”-ot a személynévvel együtt használták: *Kiszi Pista*, *Szószóló Feri*. Különbösen az egyén megnevezésekor a ragadványnevet a családnév és a személynév közé tették. Következésképpen: *Elek Angyal Béla*, *Holló Dindó Vendel*.

Érdekes, hogy a bevándoroltak nem kaptak ragadványnevet. *Szoó Kálmán* apja Dobfenéken született, és onnan jött Domaházára. *Tóth Béla* apja mint cseléd Susáról vetődött a községbe. *Vincze József* elődei valahonnan a Felvidékről kerültek ide. Nekik nem volt szükségük megkülönböztető névre. *Németh Toldi László* viszont – aki Borsodszentgyörgyről nősült be Domaházára – megtartotta „ragadék”-ját, bár saját megjegyzése szerint „erre nem volt szükség”.

Kissikátor bejáró társadalma a ragadványnevek használata terén már közel sem mutatta az előzőekben ismertetett gazdagságot. A *Kocsik* család tagjai egytől egyig a *Tóth* ragadványnevet viselték. A *Maruzsiak* között *Gazsi* és *Nóvé*, a *Kovácsok* között *Fűtő*, *Vigó* ragadványnevekkel találkoztam. A bejáró munkások azonban ma már szívesen elhagyják a „tapadék”-ot, mondván, „minek, a személyiben sincs benne”.

Kissikátorban valószínűleg szentsimoni hatásra más-más helyen fordult elő a ragadványnév, hol a személynév, hol a családnév után mondták. Pl. *Németh István Cso-szár*, *Marizsi Arzén Nóvé*, de: *Medve Szakó István*, *Medve Laci Tibor* vagy *Kocsik Tóth Gyula*.

Megjegyzem, hogy a benti gyári kapcsolatok formáit ellenben a községben nem ismerték. *Kocsik Béla* elmondása szerint az ő beceneve az üzemben: *Sógor*. Benti műszerész kollégáját *Mile* néven becézték egy sikeres jugoszláv tv-filmsorozat (*Amerre a vaddisznók járnak*) főszereplője után.

A rengeteg betelepülő Hangonyban is érezte a hatását a névrendszer jelenkori alakulásában. A községbe vándorló és gyökeret verő munkások vagy a közeli településekről, vagy egészen távoli vidékekről érkeztek. A Hangonyban megtelepültek többek közt Domaházáról, Kissikátorból, Szentsimonból, Urajból, Borsodszentgyörgyről, Egerbaktáról, Zabarról, Bocsárlapujtóról, Borsodszentmihályról, Járdánházáról, Szuhogyról, Gesztetéről, de még Hajdúböszörményből, Aradról és Ungvárról is származtak.

A népességkeveredés hatására régi családok (*Kanta*, *Turcsányi*, *Székely*, *Dul*, *Bodor*, *Bartók*) elhagyták a ragadványnevek használatát. A bejáró dolgozók között az *End-*

21 *Dobosy László*: Ragadványnevek Ózd környékén. (Kézirat). HOM Adattára 1950. sz.

részeknél *Bajer* és *Matyi*, a *Kisgergelyeknél Kormos* és *Varga*, a *Lestálóknál Beton*, *Karó*, *Matyi*, *Kutya*, *Külső*, *Belső*, *Varga*, *Bornyász*, *Dombi* stb.

A lakosság összetételének a megváltozásával ez a hagyományos névrendszer is tünedezett. A bejárók inkább ismerték, mint használták ezeket a megkülönböztető elnevezéseket.

A szentsimoni névrendszer élénken élt még a helyi öregek emlékezetében. A *Bel-
lérek* leggyakoribb ragadványneveit (*Alsó*, *Felső*, *Fürjes*, *Barta*, *Kata*), a *Vargák* (*Ha-
gyó*, *Füst*, *Kapcsi*, *Gábor*), a *Könyák* (*Bótai*, *Gazsi*, *Zsófi*) „tapadék”-jait könnyen feljegyezhettem tőlük. A megkülönböztetés szükségességére a község belterületén az is rámutatott, hogy *Kovács Bélából* összesen nyolc nyüzsgött a településen, s ha nem lett volna *Lőrinc*, *Felső*, *Vergőzse*, *Lóska*, *Alsó*, *Gazda* ragadványnevük, könnyebben össze lehetett volna téveszteni őket. (*Kovács Béla Lóska* és *Kovács Béla Alsó* is kettő-kettő lakott Szentsimonban.)

A jelentős számú betelepedett munkás általában elhagyta ragadványnevét. Pl. *Elek János*, *Elek Boldizsár* Domaházáról származott. Kissikátorban csak ezt a két nevet használták. *Elek Elemér*, aki Kissikátorból jött Szentsimonba, már nem is emlékezett családja egyéb megjelölésére. Érdekes viszont, hogy *Németh Pál Forgács* Szentsimonban is megőrizte borsodszentgyörgyi ragadványnevét. A megtelepedés többgenerációs folyamata során általában feledésbe merült a funkcióját veszített elnevezés. A bejárás következtében tehát olyan új viszonylatok keletkeztek, amelyek szükségtelenné tették a régi jelöléseket. Az ipari bérmunka kiszélesedése így a helyi társadalom tősgyökeres paraszti magja mellett létrehozta a betelepültek egyre növekvő rétegét. A névrendszer egyszerűsödött, és közeledett a városi mintához. A betelepültek által előidézett viszonylatok újszerűsége és a városiasodás-iparosodás következtében beállott életmódváltozás a települések eredeti társadalmi magjában erjesztőként hatott. A községek bejáróinak bonyolult és változatos névhasználata tükrözte azt az összetett, ellentmondásos folyamatot, amely a helyi társadalmakban az őzdi vasgyárral való találkozás révén lejátszódott.

A gyári termelésben való részvétel megváltoztatta a bejáró munkások viszonyát tájuk és községük népi kultúrájával szemben. Környezetük időleges megváltozása, a gyorsan átalakuló ipari termelés elmélyítette önismeretüket. Megváltozott a tudatossá vált környezetük társadalmi egységéhez fűződő viszonya. A tudatosodás folyamatának bonyolult előretörését mutatta a *barkó* szó jelentéseinek és jelentésváltozatainak sora.²²

A *barkó* népnév eredetkérdésével többen igen behatóan foglalkoztak, de a szó etimológiája jelenleg még tisztázatlan. Elsőnek *Lajos Árpád* foglalkozott a *barkó* elnevezés eredetével. Szerinte a *barkó* szó gúnynév, és „tarka nyakszőrű”-t jelent. A népcsoport „barkó”-nak nevezi a tarka nyakú libát vagy disznót. Ezt a megjelölést vették át *Lajos Árpád* feltételezése szerint a földművesekre, akiknek a nyaka tarkállik a piszoktól.²³ *Tóth Zoltán György* 1947-ben kétségbe vonta az előzőleg ismertetett állítást. Megfigyelése szerint „a barkók nem tudják, hogy ők miért barkók; arról sem tudnak, hogy azért barkók, mert »tarka nyakúak«, »piszkos nyakúak«...”²⁴ *Paládi-Kovács Attila* a *barkó* etnikai csoportról írt alapos tanulmányában azt a feltételezést tette közzé, mi-

22 A *barkó* szó az irodalomba is bekerült a 'palócság Gömör megyei csoportjához tartozó' jelentésben: *Petőfi-szótár*. I. köt. Bp. 1973. 278.; *Tanulságos az a vélemény, mely szerint a palóc gúnynév volt, és a tudósok tovább-tovább tolták a palócföld határait: Györffy István: Magyar nép, föld*. Bp. 1942. 239–240.; *Kósa László-Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Bp. 1975. 67.

23 *Lajos Árpád: A „barkó” népelnevezés magyarázatához*. *Ethnographia* 1937. évf. 423–424.

24 *Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszabályai*. Eger, 1947. 11.

szerint a barkó népnév a Barco ezredtől veszi eredetét.²⁵ Ez a feltevés a szerző kijelentése értelmében bizonyítást kíván.

A barkó népnév eredetének eldöntését nem tekintem feladatomnak, mindenesetre a szó a magyar nyelvészet szakavatott képviselőinek összefoglalásában mint „bizonytalan eredetű” szerepel. A „főleg Gömör megyében élő magyar néprajzi csoport tagja” jelentésben csak igen későn, 1833-ban fordul elő szavunk.²⁶

Adatközlőim a Hangony völgyében a barkó szót népnévként nem ismerték. Márton Árpád domaházi cigány bejáró munkás elmondta, hogy a barkó jelentése: a palócok egyik „ága”. Rögtön hozzátette: „a szüleimtől hallottam”. Majd folytatta: „az üzemből a barkó jelentése: paraszt.” Bellér Fűrjes Józsefné 72 éves parasztszönyor szerint „a barkó a palóc egyik ága, nyelvjárás. Könyvből tanultam.” Id. Endrész Gyula Hangonyban a következően határozta meg a barkót: „nyelvjárásban beszélő ember”. Majd hozzátette: „Hangonyban nem haragszunk ezért”.

Akadtak enyhén rosszalló értelmezések szavunk jelentésével kapcsolatban. Kisbenedek Kabe József 74 éves domaházi lakos kérdésekre, hogy kik a barkók, így válaszolt: „A tótokat hívják így. A beszédjük meg a ruházatok olyan.” Illés Zoltán hangonyi kőműves, ÓKÜ-dolgozó úgy tudta, hogy „a barkó rossz ízlésű ember”. Hallotta, amint valakiről megjegyezték: „Barkósan jár”, tehát ízléstelenül öltözött fel.

A barkó szó gyűjtéseim során leggyakrabban „tarka fejű liba” jelentésben bukkant fel. Domaházán Kisbenedek Kispesta István 56 éves bejáró dolgozó ezt állapította meg a barkó szóról: „Itt leginkább a libákra mondják. Tarka fejű, kontyos liba.” A többi domaházi adatközlő lényegében ugyanígy értelmezte a barkó szót: „tarka fejű liba,” „liba, fején fekete folt”, „kontyos liba” jelentéssel. Kissikátorban szintén felbukkant ez a jelentés (tarka liba, tarka fejű liba).

Érdekes kis történetet hallottam Kissikátorban a barkó szó „tarka” jelentésének érzékeltetésére: „Kissikátorban színházat játszottak. Volt, aki tarka tollal díszített kabátot vett fel, és így maradt rajta a *Barkó* név.” A *Barkó* név előfordult meghatározott személy jelölésére a Hangony völgyében. Kissikátorban tudomást szereztem *Forgács Barkó István*ról, aki 101 éves korában halt meg. Állítólag övé volt a *Barkó-tanya* 400 hold birtokkal.

A barkó szó másik jelentésének (‘buta paraszt’) előfordulása általános volt a völgy községeiben. Id. Kisbenedek Ernő Domaházán a barkó szó ‘paraszt’ jelentését ismertette: „Harag esetén mondta még az idegen is” – emlékezett vissza. Az egyik 84 éves domaházai öreg hallotta, amikor egy illetőnek ezt vágták oda: „Te csak egy barkó vagy!” Ebben az esetben a barkó szó jelentése ‘buta paraszt’ volt. Medve Laci Tibor Kissikátorban a „barkó paraszt” *szókapcsolat felelevenítésével ugyanerre a jelentésre utalt.*

Egy kissikátori asszony a barkó szót „elütő szín” jelentésűnek állította. „De *barkósan* öltözött” – jegyezték meg egy asszonyról, amikor elütő színű ruhadarabokat vett magára. „De barkó!” – kiáltottak fel, és ámuldoztak.

Domaházán az asszonyok a tömött díszítésű, összeviszsa kevert stílusú varrást *barkósnak* nevezték.

A barkó szó jelentéseire vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a községek lakóinak táji összetartozás-tudata a bejárás előtt, a munkássá válás folyamata kezdetén sem lehetett erős, mivel az etnikai csoport részének a tagjai semmiféle táji egységet jelző el-

25 *Paládi-Kovács Attila*: A barkó etnikai csoport. *Műveltség és Hagyomány* 10 (1968). évf. 185.

26 *TESZ* 1, 251–252.

nevezésre nem emlékeztek. Az egyes települések kulturális izolátumok voltak, amelyeknek elemeit néha fejtörések árán kellett egyeztetni a lakosság tagjainak találkozásain.

A barkó etnikai csoport neve a Hangony-völgyi lakosság körében nem létezett. Úgy tűnik ennek a szónak a jelentkezése, mintha értelmiségi körök tagjai alkalmazták volna ezt az elnevezést egy kulturális egység megjelölésére. A műveltség terjedésével a „népnév” jelentés keveredett a tájon ismert tartalmakkal.

Az ismeretek növekedésével a községek lakói iskolában, könyvekből megtanulták, hogy ők barkók, és egy meghatározott népcsoporthoz tartoznak. A kulturális és életmódbeli közösségek tagjai a művelődés folyamán akkor döbbsen rá kultúrájuk helyi színeire, sajátos vonásaira és különös jegyeire, amikor ezek szélesebb földrajzi kiterjedésben olvadtak szét, és éles bírálatot kaptak az ózdi munkásságtól a városi szabványtól elütő részleteiért.

Az ózdi munkásság általánosítása, amely a barkó szó 'buta paraszt' jelentésével egy kalap alá vette az egykori jobbágyokat a hajdani nemesekkel, tömörítő hatást jelentett a Hangony-völgyi bejáró dolgozók éledező társadalmi felfogása irányában.

A gyárba járás új közösségeket teremtett. Ózdi válaszfalak dőltek össze az emberek között. Viszonyrendszerében nyíltabbá és – ha lehet mondani – korszerűbbé vált a falu a gyáróriás tövében.

A nehéz körülmények nem riasztották vissza az újdonsült ipari dolgozókat a bejárástól. A két világháború közti években egyik kezükben a viharlámpát, másikkal görbe botjukat szorongatták. Akár esett az eső, akár éjszaka volt, menniük kellett. Ha enyhén sütött a nap, vidáman haladtak a patak partján a bejárók. Füttyöngtek egymásnak. Amikor hazatérőben a községhez közeledtek, gyerekek futottak eléjük, és körülvették őket. Addig nem szabadultak, amíg néhány cukorkát nem adtak nekik. Ezt a cipőfűzőszerű nyalánkságot *medveszarnak* nevezték tréfásan.

A halványodó régi, három-négy évtized vándoraira még emlékeztek a hetvenes évek második felében a völgy lakói. 1945 előtt Domaházáról *Holló Daróci Sándor, Vincze Béla, Tar Béla, Dolezsál Ernő, Kisbenedek Bálint, Kissikátorból id. Németh Bálint Csozár, Kovács Vigó Károly, Varga Sándor, Maruzsi Kálmán és Javorcsik József* járt be dolgozni az ózdi vasgyárba.

Hangonyban a régi bejárók közé tartozott *Dér József* is. Dér bácsi mulatságos ember volt: botjába riasztó töltényt szerelt be a kutyák ellen. *Veres Pál* a *Lestál* szögéből gyalogolt rendszeresen az ózdi gyárba 1912–1944 között. Pedig a munka is nehezebb volt, mint most: 10–12 órát dolgoztak egyhuzamban. Még nehezebb helyzetben voltak a tanyasiak. *Balogh Ábel* a 20-as, 30-as évek „utóján” a Szentsimontól 6–7 km-re fekvő Mocsolyástól járt be gyalog. Csoda, hogy nem ragadt be végképp a sárba.

A „kvártélyozás” általános szokás volt a két világháború közti időszakban, de még 1945 után is előfordult. A nehéz munka mellett egyre kevesebben vállalták a farrasztó gyaloglást.²⁷ Kisbenedek Kabe József 74 éves domaházai lakos, nyugdíjas kohászati dolgozó rövid mondataival így emlékezett vissza erre: „1947-ben laktam kovártélyon Bolykon Oláh Lajosnál a Malom utcában. Semmit sem fizettem, mert a felesége Domaházáról való volt. Kilencen voltunk egy szobában. Magunk főztünk paprikás krumplit. Itthonról vittünk száraz tésztaf. Főztünk lecsót. Mindent, ami sorba jött. A kislányok valami sztrapacskát főztek. Szombaton jöttünk haza. Vasárnap mentünk vissza.”

27 *Dobi Sándor* i. m. 18.

Volt úgy, hogy a „kovártélyozók” csak kéthetenként tértek haza. Ilyenkor a gyerekek cipelték hátukon a kenyeret apjuknak az ózdi szállásra.

A gyalogos bejárók eszközei szemléltetően állítják elénk az 1945 előtti életmódot. A görbebot, a dohánytarisznya, a pipaszurkáló, a cserép- vagy tajtékpipa manapság ritkán fordul elő a Hangony völgyében. Hajdani létüket az ózdi gyártörténeti múzeum egy-egy tárggyal villantotta fel egyik kiállításán.

A kohászati dolgozók egykori világítóeszközei mutatták a tárgyak közül leginkább a munkássá válás folyamatának állomásait 1850-től 1945-ig. A gyertyás lámpa, az olajmécses, a karbidlámpa a bejárás egy-egy történeti korszakára utalt. Még többen emlékeztek a völgy községeiben, hogy az 1930-as években fáklyával mentek a Hangonyparton végig. A fáklya úgy készült, hogy drótra csavarták a csepüt, és belemártották a forró faggyúba. A fáklyát meggyújtották az üzemben, és így hazáig kitartott. Libasorban haladtak a hazatérő, fáradt emberek. Az utolsó lett közülük a legfüstösebb a sor végén.

Nem hiába figyelték körültekintően a völgy sajátos hőmérséklet-változásait és látási viszonyait, és próbáltak az időjárás alakulására következtetni. „Ha Ózdon fújnak a gyárban, és elhallatszik Hangonyba, akkor másnap enyhébb idő lesz” – mondta a Forgács-tanya egyik lakója, mikor este a ködbe vesző buszmegálló felé haladtunk. Majd magyarázatul hozzátette: „Ha a köd leszáll a völgybe, ekkor hidegebb az idő, és a hang nehezebben terjed”. Ilyesmit figyeltek meg a szentsimoniak is: „Ha Hangonyból ide hallatszik a kutyaugatás, időjárás-változás lesz” – jegyezték meg tapasztalataik alapján.

A gyalogos bejárás az 1930-as évek elejéig kizárólagos volt. Az épülő makadám utak fokozatosan lehetővé tették a járművekkel való közlekedést. Az utak lassan épültek, a dolgozóknak pedig kevés volt a pénze a két világháború közti években. 1932-ben és az utána következő években egyes dolgozók kerékpárt vettek, és tavasztól őszig így oldották meg a bejárást. Ha elromlott a kerékpár, bizony hátukon cipelték. Télen Ózdon húzták meg magukat valahol albérlésben. 1945 után az eldobott aknák, lövedékek miatt veszélyessé vált az amúgyis terhes és hosszan tartó bandukolás. Útközben katonák igazoltatták a gyár felé igyekvő munkásokat.²⁸

Már 1945-ben változott a bejáró dolgozók helyzete. Teherautók szállították őket lakóhelyükről az ózdi gyárig és vissza. Az autók csomópontjaihoz kellett csupán a bejáróknak gyalogolniuk. 1945 decemberében az autókat ponyvával és lócsakkal látták el.²⁹ Némelykor a ponyvát elfelejtették a tehergépkocsira rátenni. Egy hivatalos jelentés írója a következőket állapította meg 1947 szeptemberében: „A vidéki munkavállalókat 5 db munkásszállító tehergépkocsi szállította a gyárba 10–20 km-es távolságon keresztül. A ponyva hiánya miatt többen megbetegedtek esőzések alkalmával”.³⁰

1948-ban váratlan fordulat történt. Az akkori üb-titkár javaslatára a vállalat takarékosági okokból megszüntette az „ingyen fuvar”-t. A bejáró munkások igyekeztek nehéz helyzetükön javítani. Egyesek számára nem maradt más lehetőség, mint ismét visszatérni a kerékpárhoz, vagy akinek ez is túl drágának bizonyult, szomorúan gyalogolt tovább.

A Hangony völgyében magánfuvarral próbálkoztak ebben az időben. Adatközlőim közül jó néhányan emlékeztek Barát Laci bácsira, akinek 1945 után teherkocsija volt.

28 *Elek Géza*: Bejáró-ingázó dolgozók megváltozott munka- és életkörülményei az Ózdi Kohászati Üzemekben. (Kézirat) Ózd, 1974. 29–32.

29 *Bukovszky Tünde*: A közúti munkásszállítás fejlődése az Ózdi Kohászati Üzemekben (Kézirat). Ózd, é. n. 3–13.

30 Új Magyar Központi Levéltár IX–18. 112. d. II–230. Ózd, 1947. IX. 17. (rövidítése továbbiakban: ÚL.)

Ez a szivaros öregember annak előtte fát szállított, de aztán meggondolta magát, és elvállalta a kohászati dolgozók szállítását a Hangony völgyében. Ki-ki 5 Ft-ot fizetett neki hetenként, de örültek ennek a lehetőségnek a rászorult munkások. Az öreg hajnal 3-kor indult útnak Domaházáról. A községekben rövid időre megállt, hogy felvegye a várakozókat. Ózdról kocsijával visszafordult Domaházára, és azokat is a gyárhoz szállította, akik nem értek rá az első fuvarra.

1950-ben az AKÖV felügyelete alá került a közúti szállítás. Ismét a bejárók rendelkezésére bocsátották a ponyvás teherautókat. 1952-ben forgalomba állították az első „fakarusz”-t. A munkások „zárt romboló”-nak is nevezték a végajtós, ablak nélküli, személyszállításra használt gépkocsikat. 1955-ben olyan „fakarusz”-okat hoztak forgalomba, amelyeken ajtó is volt.

1963-ban Hangony és Szentsimon három Ikarus típusú autóbustzt kapott a bódés kocsik helyett. Pár hónappal később Domaháza és Kissikátor lakóit is ellátták egy-egy Ikarus busszal. A dolgozók lelkesedéssel fogadták a buszszállítás korszerűsítését, de erősen kifogásolták a bérleti díj 20%-os emelését. 1964 elejétől a szerződéses járatokat rendszeres buszközlekedés váltotta fel. Ez volt az ún. „polgárosítás”, illetve az ÓKÜ szerződéses járatainak közforgalmasítása. 1975-ben Hangony két panorámabuszt kapott. A hetvenes évek második felében a bejáró dolgozók 200 Ft-ot fizettek egy bérletért.

1945 után döntően megváltoztak a termelési életmód más területei is. A gyári munkakörülmények javulása különösen a táplálkozás, a tisztálkodás és az öltözködés terén mutatkozott meg leginkább.

1947-ben és 1948-ban a gyári étkezde naponta háromszori étkezést (hét napon keresztül) heti 20 Ft-ért biztosított a kohászati dolgozóknak. A Vasas Szövetkezet az előfizetési árat magasabbra, havi 130 Ft-ra akarta emelni, de ehhez az üzemi bizottság nem járult hozzá.³¹ A bejáró munkások az üzemi étkezést még a hetvenes években sem vették igénybe, mert otthonról hozták magukkal az ételmezt, amelyet legtöbbször feleségük csomagolt be táskájukba. Száraz kosztot éltek: szalonnát, zsírt, kolbászt, házi kenyeret fogyasztottak munka közben, az ebédidő alatt. A szalonnát munkahelyükön a tüzes végeken, fatűzön vagy újabban földgáz szalonnasütőn sütötték meg. Az ételt korábban a munkahelyi ülőpadon, majd étkező-melegedő helyiségekben fogyasztották el. Az élelemhordásra használt eszközök is megváltoztak. A vászon oldaltarisznya, a háziszóttos hátizsák, a bőr oldaltarisznya, a vesszőkosár, a fedeles vasszatyor, a cserép ételhordó lábos szerepét egyöntetűen az aktatáska vette át.³²

Javult a bejáró dolgozók táplálkozása. Az egyik hangonyi asszony következőket mondta férje üzemből való étkezéséről: „A férjemnek mindennap bekészítettem. Az uram kislábosba és aktatáskába tette az ételt. Mindig tettem bele szalonnát, kolbászt; tepertőt, tojást vagy disznósajtot. A lábosba töltött káposzta, töltött hús, fasírozott, lacipe-csenyész hús vagy krumpplihaluska, laska csipkelekvárral került. Paprikát, paradicsomot is raktam a kockasajthoz és az 5 dkg szalonnához.” Ez a táplálkozás a hatvanas években általánosult, és azt bizonyította, hogy a szolgáltatások fokozatos igénybevétele révén a bejárók étrendje közeledett az ózdiakéhoz konzervatívizmusa ellenére.

31 ÚL IX–18. 112. d., II–234. Bp. 1947. IV. 22.

32 *Vass Tibor*: Az ózdi munkásság életviszonyai a XX. század első felében. In: Foglalkozások és életmódok. Válogatott tanulmányok a honismereti szakkörök és kutatók anyagából, munkáiból. Miskolc, 1976. 25–26.; *Szendrei János*: Teherhordás Szomolyán. Népi hagyományok Borsodban. Az I. sz. Ipari Szakközépiskola évkönyve. II. Miskolc, 1969. 106.; *Bartha László*: Teherhordó eszközök Domaházán. In: Néphagyományok Borsodban. Miskolc, 1970. 55.

Kedvezőbbé váltak a tisztálkodási lehetőségek a gyárban. 1947-ben 17 üzemből 9-ben volt mosdó, zuhanyzó, illetve fürdő az egykorú kimutatás szerint jó vagy kitűnő állapotban. Ugyanekkor az ózdi gyár 16 üzeméből 9 üzemből helyeztek el szekrényeket, amelyek nagy része csupán tűrhető vagy nem kielégítő állapotban volt. A finomhengermű öltözőiben nagyszámú szekrényhiány mutatkozott. A gépműhely dolgozói a fürdőt használták öltözőnek. A generátorüzem munkásai a „martinra” jártak fürödni.³³

A gyári fürdőkre 1947. július 13-án hívta fel a figyelmet az ózdi Munkás Élet „Rendezzék a gyári fürdők vízellátását!” c. cikkében.³⁴ Országos összehasonlításban a hároméves terv üzemi beruházásainak nem jelentéktelen tételét képezte a fürdők létesítése.³⁵ 1948 júniusában a gázgenerátorból származó fáradt meleget értékesítették, és ezáltal 4280 fő számára biztosítottak fürdési lehetőséget.³⁶ 1950–1975 között a gyárrészlegek különböző üzemeiben 25 öltözőt és fürdőt építettek.

A régi munkahelyi körülményeknek a megváltozását különösen az 50 éves vagy annál idősebb kohászati dolgozók értékelték közvetlen tapasztalataik alapján. „Meg se tudtuk mosni 45 előtt a kezünket a gyárban” – emlékezett vissza az egyik nyugdíjas. Régen, több mint 30 éve még abban a ruhában „jöttünk haza, amelyben dolgoztunk” – mondták az öreg munkások Kissikátorban.

A gyári fürdési lehetőség általánossá válása természetesen igényeket ébresztett a bejáró dolgozóknál arra, hogy otthoni lakásviszonyaikat megváltoztassák. A hetvenes években épített családi házakban majdnem kivétel nélkül volt fürdőszoba. Sok esetben még akkor késett a víz bevezetése, és a fűtés sem volt mindig megoldott kérdés. Kétségtelenül az ózdi munkavállalás ösztönzően hatott a bejárók életmódjának különböző területein, különösen a fiatal és középkorú nemzedékek tagjaiban.

A tervgazdálkodás bevezetése idején az ingyenes munkaruha-juttatás bevezetése megkönnyítette a bejáró munkások helyzetét. A fehér vászon bő gatyka, a fehér vászon-ing azért maradt egyelőre divatban 1945 után a Hangony-völgy Ózdtól legtávolabbi községében, Domaházán, mert a paraszti rétegek tagjai közül sokan csak a hatvanas években kapcsolódtak be az ipari termelésbe. Az üzemi dolgozók Ózdon a NIK 36/1947. sz. rendelete értelmében munkaruhákat, nadrágokat, kötényeket, bőr felsőrésű, fatalpú bakancsokat kaptak.³⁷ Természetesen ezekben a juttatásokban a bejárók is részesültek. Az egységes kék színű munkásöltönyt, amelyet főleg 1966-tól rendszeresítettek, többen otthon is viselték.

1945 előtt a vasgyári munkások öltözködésében kétféle lényeges tartalom fejeződött ki: az elegytéri dolgozók otthonról hozott rongyos gúnyájában, számtalan változatban mutatkozott meg a kohásztársadalom alsó rétegeinek a nyomora. A törzsgárdához tartozó olvasztárok és segédolvasztárok kék munkaruhája egy viszonylag szűk munkásréteg viselete volt az első világháború utáni évtizedekben.

33 ÚL IX–18. 112. d. II–229. Üzemeink szociális intézményeinek kimutatása. Rimamurány–Salgótarján Vasmű Rt. Ózd, 1947. április

34 ÚL IX–18. 104. d. II–191. Bp. 1947. VII. 18.

35 Ránki György: Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949). Bp. 1963. 398.

36 ÚL IX–18. II–229. Bp. 1948. VI. 8.

37 ÚL IX–18. 112. d. II–230. Ózd, 1947. I. 26. Kimutatás a Nehézipari Központ (rövidítése: NIK) 36/1947. sz. rendelete alapján az ózdi vas- és acélgyárban dolgozók számára természetben adandó munkaruhák tárgyában összeállított juttatásokról.

A védőfelszerelések fejlődése során magától értetődően sok különbség keletkezett az üzemi munkamegosztás eredményeképpen. 1966-tól az elegytéri munkások fejevédő műanyag sisakokat hordtak előírás szerint, a porátalom ellen pedig porszűrő álarcot. A kohászok öltözéke is korszerűbbé vált: az elnyútt, zsíros polgári kalapokat a célszerű és védelmet nyújtó széles karimájú filc kohászkalap váltotta fel. Arcvédő szita is kiegészítette a fej védelmét.³⁸

A kohászati munkások öltözködésének egy-egy felvillantott képével csupán azt lehetett érzékelteni, hogy a fennálló társadalmi viszonyok között szintén létrejöttek életmódbeli különbségek. Ezeknek a különbségeknek a jellege más volt, mint az 1945 előttié. A bejárók otthoni életének átalakításában erjesztőként hatottak a megváltozott munkahelyi körülmények.

A faluból hozott, régebben kialakult készségek értékesítésére többször sor került a gyári munkafolyamatban. Domaházán a fuvarozás, a népi teherhordás szinte előkészítője volt a jelenlegi munkássá válásnak: 1976 végén csupán ebből a községből dolgozott itt a Hangony-völgyi kohászati dolgozók 9,5%-a! A hagyományos szénégetésnek született mesterei éltek Kissikátorban és Hangonyban.³⁹ A szükség vitte rá őket a *milék* rakására.⁴⁰ Az erdőben elszállt ezeknek a boksáknak a füstje, de az emberekben maradt termelési tapasztalatuk, amely termékeny együttlétük alatt fokozatosan alakult ki. Messze a környéken túl híre kelt a hangonyi kőműveseknek.⁴¹ Az építő kisiparosok, vándorló munkások tudásukkal és munkaerejükkel együtt beolvadtak az ózdi vasgyárba: zömmel az acélmű kőműves karbantartásánál és a központi karbantartó gyárrészlegnél helyezkedtek el.

Szentsimonban a több nemzedékre visszanyúló munkásdinasztiák léte és a művelődés több évtizedes folyamata már jelentékeny változást eredményezett a paraszti társadalom helyi világában: e község bejáróiból kerültek ki a virtuóz képességű hengerészek, akik az ózdi vas- és acélgár magjához tartoztak.

Ég és föld volt a különbség a munkások közti viszony terén 1945 előtt és után. Az ózdi szakmunkások közül sokan féltették állásukat a gyárba jutott vidékiektől. A köztük meglevő adáz konkurenciaharc ellenére akadtak olyan emberséges dolgozók, akik megtanították a szakma fortélyaira a bizonytalan lépéseket tevő kezdőket. Az egyik nyugdíjas kohász keserűséggel emlékezett a régi időkre Szentsimonban: „Krompachról (Korompáról) volt egy öreg mester. Ha nem tudunk valamit, beöltözött, megmutatta. Az egyik főmester, Parasin János leköpött a földre, bedörzsölte a lábával, és az arcon akarta végigkenni a cipőtalpát. Piszkosak voltak ezek a mesterek!”

A termelési tapasztalatok átadásában még a két világháború időszakában nagy jelentősége volt a rokoni kapcsolatoknak. A rokonság tagjai jobban segítették egymást a gyári elhelyezkedésben, mint az idegent. Ózd vidékén, a vasgyár vonzáskörébe tartozó településeken a rokonság zöme gyakran a közös lakóhelyen élt. Így a gyárban a közöségnek sorsát a tradicionális helyzet határozta meg. Mivel a társadalmi egységek tagjai hol ide, hol oda vetődtek életük során, a táj különböző lakóhelyein szerveződött újjá az

38 *Vass Tibor*: Az ózdi munkások munkakörülményei és öltözékei. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve. Bp. 1975–1976. 168–201.

39 *Bozó József*: Bükkzsérci erdők. In: *Zupkó Béla* (szerk.): Népi életéből. Mezőkövesd, 1970. 108–120.; *Kolodzey Zoltán*: Az erdő szerepe Répáshuta népiéletében. In: Népi kultúra Borsodban. Miskolc, 1970. 51.; *D. Tóth Piroska*: Népi erdőgazdálkodás Dédestapolcsány környékén. In: Népi kultúra Borsodban. Miskolc, 1970. 31.

40 *É. Kovács László*: Szénégetők. Lakóhelyünk, Ózd 4. Ózd, 1973. 172–181.

41 *Nemcsik Pál*: (szerk.): Borsodnádasi munkáséletrajzok. Borsodnád, 1974. 33.

etnikai csoport része a rokonsági tudat alapján. Egy 74 éves nyugdíjas ózdi vasgyári munkás, Hávellant Miklós naiv őszinteséggel vallott a munka- és termelési tapasztalatok átadásáról: „Többnek megmutattam a szakma fogásait, mert *rokonság* volt...”

1945 előtt szó szerint el kellett lesni a mesterektől a szakma csínját-bínját a titkolódzás miatt. Voltak olyan mesterek, akik a műhelyben krétával írtak rá számításvetéseket szekrényük ajtajának belső felére. Hirtelen törölték le az odarótt számokat, nehogy a tanoncok meglássák és így megtanulják a titokban tartott módszereket. A szakmai ismeretek titkolásának a szokása 1945 után gyengült, majd fokozatosan kivételnek tűnő jelenség lett, mert elvesztette gazdasági alapját. A szakmai tanfolyamok és továbbképzések gyengítették a konkurenciaharc egyik eszközét, a termeléssel kapcsolatos ismeretek titkolását.

A kohászati termelés korszerűsödésével a munkások távolabb kerültek a közvetlen anyagi folyamatoktól a gépesítés bevezetése folyamán. A termelési viszonyok jellegváltozásának következtében érezhetővé vált az elidegenedés a mezőgazdasági környezettől a gyári termelésbe kapcsolódó új munkásrétegeknél. A technológiai folyamatok korszerűsödése különösen 1945 után vált a termelési életmód jellemzőjévé az ózdi vasgyárban. A változás élménye teljesen átalakította a bejáró munkások gondolkodását, és hatott tudati állapotukra. Az átrétegződés változatokban jelentkező folyamata a Hangony-völgyi helyi társadalmakban az átmenetek egész sorát teremtette meg.

A gyári munkamegosztás egyes részleteiben a paraszti rétegek szakmai szempontból képzetlen tagjainak könnyűnek mutatkozott a bekapcsolódás, ahol a kézi munka felhasználására volt szükség. Az automatizálás terjedése, a kohászati technológia és a feldolgozás korszerűsödése fokozottan szakmailag jól képzett munkaerőt követelt. Az automatizáció csökkentette a műveletlen munkavállalók iránti keresletet.

A faluközösségek hagyományos, rokonságon és közeli ismeretségen alapuló rendszere hatott a bejárás kialakulására. A hagyományos emberi kapcsolatok a munkavállaláskor az ózdi vasgyárba vezettek. Így keletkeztek a faluközösségek viszonyainak részleges megmaradásáról tanúskodó munkásdinasztiák. Ezek az organikus szálak, a hagyományos termelési kapcsolatok jelentős szerepet játszottak a munkássá válás kezdeti szakaszában. Bizonyos szerepüket a hetvenes években sem veszítették el teljesen.

A hagyományos faluközösségek szerves rendszere gyökeresen átalakult a nagyipari termelés magas fokú szervezethez követelő szakadatlan folyamatában. Megszakadtak a faluban kialakult régi kapcsolatok, és megváltozott a bejáró munkások tevékenységstruktúrája az otthoni, főleg mezőgazdasági jellegű munkához képest. A hetvenes évek bejárása előkészítette a rendszerváltás (1988–1990) utáni folyamatot, amikor a vidék kőművesei és egyéb szakmunkásai külföldön voltak kénytelenek munkát vállalni.

A folyamatos ipari termelés sokkal időtállóbb változásokat eredményezett az emberi életmód minden területén, mint annak előtte az időszakos munkavállalás. A folyamatos ipari termelés azoknak a „tisztá” munkásrétegeknek a forrása lett, amelyeknek tagjai hamarosan feladták a kétlakiságot. Gyári munkán kívüli termelőtevékenységük munkaerejük regenerációját biztosította elsősorban.

A táj munkáséletmódjának megértéséhez a völgy kohászati dolgozóinak társadalmát, annak összetételét kell fő vonalakban ismernünk. A Hangony-völgyi munkásság állománya lényegében két fő csoportra oszlott: az egyik csoport a nyersanyag feldolgozásával, tehát a termék *előállításával* foglalkozott, a másik pedig a nyersanyag és a feldolgozott termék *szállításával*. A Hangony völgyi bejáró társadalom tagjai döntő többségükben a feldolgozó szektorban helyezkedtek el, de lényeges volt a szállításban

részt vevők aránya is. (A közlekedési üzemek dolgozói a Hangony-völgyi bejáró kohászati munkásság 19,7%-át jelentették.) A községek két pólusában, Domaházán és Szentsimonban majdnem azonos volt a bejárók aránya a völgy összes kohászati dolgozójához viszonyítva: 27,2%, illetve 27,3%.

A hagyományos paraszti és az újabb, a városi tevékenységszerkezet felé hajló életforma tehát lényegében azonos százalékarányban polarizáltak mutatkozott. Az életmódváltozatok átmeneteit jelentő Hangony a völgy községei közül első helyen állt bejáró dolgozóinak magas számával. 1976 végén erről a településről 271 fő, tehát a völgy összes bejáró kohászati dolgozójának 33,8%-a származott. A völgy központja Hangony. Bejáró kohászati dolgozói az acélműben 51 fővel, döntő súllyal vették ki részüket a termelésből. Központi helyük érdekes módon mind a gyári munkamegosztásban, mind a Hangony-völgyi települések között megvolt. Átmenetet képeztek lakói életmódjukkal a paraszti önellátás és a nagyipari bérmunkás városi szolgáltatásra épülő szükségletrendszer között. A hangonyiak közvetítő szerepet játszottak a völgyben: lefordították a paraszti információkat „városi nyelvre” és fordítva: közvetítették a városi műveltséget a környező települések (főleg Kissikátor, Domaháza, Borsodszentgyörgy) paraszti lakosága részére.

A hangonyiak életmódja jellegzetes átmeneti formát jelentett a völgy községeihez képest. Ez a völgy bejáróinak köznyelvűül, történelmileg és természetesen kialakult eszperantójával szolgált: ezen értették meg helyi kultúráváltozataik rendszerét és eltérő elemeit. Viszonyításuk alapja saját faluközösségük helyi kultúrája volt. A beszármazottaknál az ipari bérmunkásra jellemző tárgyilagosság érvényesült: éppen ezért határozottabb volt náluk a más (nem helyi) szintről jövő bírálat, de hiányzott egykori környezetük biztonságot adó tapasztalati alapja, amihez viszonyították volna a felbukkanó jelenségeket, dolgokat. Mégis ez a változtatásra ösztönző mérlegelés vezette rá a születő helyi munkásságot arra, hogy a változó helyi körülményeknek megfelelő viszonyításrendszert alakítson ki önmagában a művelődés és az ismeretszerzés útján.

A völgy központjának, Hangonynak a kohászainál jóval öntudatosabbnak tűntek a szentsimoniak, akik közül a durvahengerműben 37 fő, a finomhengerműben 34 fő dolgozott az 1976. évi gyári statisztikai kimutatások szerint. A szentsimoniak öntudatosságát elsősorban az üzemi munkamegosztásban elfoglalt helyük határozta meg: olyan helyeken vettek részt a termelésben, amelyekhez nagyobb szakmai tudás, a figyelem megerősítő összpontosítása volt szükséges. Ugyanakkor munkájuk lényege volt a nyersvas feldolgozása. Termelésük során tehát nem szakadtak el az alapvető nyersanyagtól. A hangonyiak számának növekedése ezeken a munkahelyeken azt mutatta, hogy a dolgozók munkamegosztásban elfoglalt helye, mint a termelési életmód döntő tényezője fokozatosan készítette elő a városiasodást egy meghatározott földrajzi régióban.

Érdekes összefüggéseket olvashattam ki a Hangony-völgyiek számát feltüntető gyári statisztikából. A nagyolvasztóműben dolgozó 14 fő hangonyi azt jelentette, hogy a völgyi községek lakói közül e településről származtak legtöbben ebben a gyárüzemében. Az acélműben is a hangonyiak voltak túlsúlyban. *A két gyárüzem termelése során egymásra utaltsági viszonyban állt. A faluközösség ismeretségi-rokonsági szálai a nagyipari munka hatékonyságát erősítették.* A másik összefüggés ehhez hasonlított. Mind a durvahengerműben, mind a finomhengerműben a szentsimoniak voltak a legtöbben a völgy bejáró munkásai közül (37, illetve 34 fő az összes Hangony-völgyi munkás 4,6–4,2%-át jelentette). A két gyárüzem „táji összetartozás”-át a bejáró munkások lakóhelyének szomszédságával is lehetett bizonyítani.

Gépesítették a kézi munkával történő rakodást a nyersanyagot (a vasércet és a nyersvasat) feldolgozó gyárrészlegekben: a nagyolvasztóműben, az acélműben, valamint a durva- és a finomhengerműben. Ezáltal a nyersanyag feldolgozásában részt vevő munkások termelési életmódja közeledett a szállítás dolgozóinak szintén ilyen irányban fejlődő üzemi tevékenységéhez. A kohászati technológia tehát egységesítette a Hangony-völgyiek egyes munkásrétegeit életmódjuk szempontjából. A gyári közlekedés dolgozói a technika fejlődésével időben közelebb kerültek a nyersanyag feldolgozásának a folyamatához, és ez a lényeges termelési változás döntő módon hatott emberi tudatuk alakulására. A nyersvas és a késztermékek előállításában érdekeltységük közvetett módon fejeződött ki, de a gépesítés következtében és tudatosodásuk során a termelés egységének a megerősítése felé közeledtek.

A vasgyári munka sajátosságai szembeötlőkké válnak, ha az ipari termeléssel hasonlítjuk össze a völgy lakosságának mezőgazdasági tevékenységét. A kohászati dolgozók termelését így a fokozott és összpontosított körütekintés, a nyersanyag feldolgozásának megerősített folyamatossága, egyes munkahelyeken a hatalmas fizikai igénybevétel, bizonyos esetekben kimagasló szakmai tudás, néha virtuóz készség, magas fokú szervezethez, összetartás és fegyelmezethez jellemezte. A megszokott természeti környezet helyett a bejáró vasmunkások teljesen más tárgyak és jelenségek összességével találkoztak munkahelyükön.

1945 óta lényeges változások történtek éppen azokon a munkahelyeken, ahol nagy számmal a Hangony-völgyi bejárók is dolgoztak. A gépesítés tökéletesedése és kiterjedése szűk körre szorította vissza a régen általános kézi rakodást. A múlt kellemetlen emlékévé vált az érc szállítása és csilléssel való feladása a kohók mellett, hiszen az elegytéri dolgozók közül sokan belerokkantak ebbe a nehéz munkába. A mérlegkocsik kezelői az alapanyagokat önürítős kocsikban továbbították az ércbunkerekbe. A megerősített nehéz fizikai munkát sikerült az automatizálással egyes termelési fázisokban megszüntetni, vagy csökkent a technológia fejlesztése révén a nehéz fizikai munkát végzők száma.

A gyári infrastruktúra fejlesztésével javultak a revetisztítás körülményei; a hűtőventillátorok, védőruházat, gépesített kezelés bevezetésével a mélykemencés salakkezelők, a kemencesegédek munkája lett könnyebb. A gázzal szennyezett levegő káros hatásainak csökkentésével elviselhetőbbé vált a gyári környezet. Csökkent a kohászati dolgozók balesetveszélye egyes munkahelyeken, mivel az elavult termelési mozzanatok szinte nyomtalanul tűntek el.

Hagyományos kohászbetegségek (derék-, ízületi, gyomor- és fejfájás) kerültek a kellemetlen emlékek lomtárába, amikor a revesöprés és lemezrajzolás égésveszéllyel járó munkáját a lemezszor leállításával megszüntették.

Egyes hosszabb ideig tartó folyamatok rövidültek, és szükségtelenné tették a nagy erőkifejtést, a technológia kiegészülése (pl. a selejtvágó olló bevezetése) megkönnyítette a hengerészek munkáját.⁴²

A bejáró dolgozók részvétele a termelésben teljesen átalakította a Hangony-völgyiek munkán kívüli hagyományos tevékenységstruktúráját. A vasgyári termelés jellemzői szerint alakult a bejárók munkán kívüli tevékenysége a figyelem összpontosításának következtében jelentkező fáradtság feloldására, a megerősített folyamatosság ellensúlyozására, a természeti környezettel való kapcsolat megerősítésére. A gyári munkakörül-

42 Vass Tibor: Jelbeszéd az Ózdi Finomhengerműben. Miskolc, 1977. 21–54. A gépek fejlesztése következtében a régi jelbeszédre nem volt szükség.

mények javulása hozzájárult a kohászati dolgozók munkaerejének kedvezőbb feltételek közt való újratermeléséhez.

A hetvenes évek Hangony-völgyi életmódját jórészt a földrajzi régióban megredt munkaerő zárt területen való felhasználása határozta meg. Több évtizedes társadalmi-gazdasági folyamat zárult le, amikor a nyolcvanas évek vége felé és a kilencvenes években, az ózdi vasgyár felbomlása után a fiatal és középkorú szakmunkások távol eső földrajzi tájakra (Líbiába, Németországba vagy a FÁK országaiba) mentek el dolgozni. Az etnikai csoport részében, a Hangony-völgyi faluközösségekben új feszültségek jelentkeztek a férfiak távoli és jellegében más munkavállalása következtében.

THE INFLUENCE OF INDUSTRIAL PRODUCTION ON MAN IN THE HANGONY BASIN

Investigation of Historical and Social Anthropological Variability in the 1970s

By the middle of the nineteenth century, 35% of industrial labour worked in the city of Ózd. At the turn of the century, it was providing work for the inhabitants of 28 settlements, which accounted for more than 44% of the labour force. The incorporation of the populations of the more remote areas was hampered by bad road conditions and primitive transportation. At the beginning of the century, it was still possible for these provincial labourers to reach their places of employment on foot.

From the memories of those still living, the author of this study completed a statistical record of the history of manufacturing in the course of his ethnographical field work. The life-style that developed around the town of Ózd was a fitting subject for analysis and projection of future patterns. The author drew certain conclusions from an empirical investigation of geographical names in the Hangony valley, that is, a loosening of organic contact between the population and its natural environment. Analysis of Christian and family names in the Ózd region revealed a duality in the workshop culture, that is, significant differences between town and country in terms of those several meanings in the variations of the provincial nomenclature which demonstrate a complex identity of consciousness.

The history of vehicular development in the town of Ózd was facilitated by archival investigations and the collection of ethnographical data in the field. Standard nourishment was found to be mingled with traditional foods in the gastronomic culture of the provincial region. Urban clothing in close proximity to proletarian modes of dress was seen to have had a homogeneous affect on the traditional costumes of the settlements. Life chances existed for those in the factory that were not possible for those in the provinces, a process enhanced by the widespread existence of nepotism. The traditional systems within the settlement communities, translated into the organizational structure, influenced the emerging industrial system. The factories' infrastructural development was mirrored in the altered activities of the settlements.

Ákos Dömötör